

Odgovornost države za ostvarivanje prava garantovanih Zakonom o potvrđivanju Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom

Marta Sjeničić*

Najobuhvatniji dokument za zbrinjavanje osoba sa psihosocijalnim i intelektualnim poteškoćama i razvoj usluga u zajednici za zadovoljavanje njihovih potreba je Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom Ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: Konvencija) i njen Opcioni protokol, odobreni na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 2006. godine. Konvencija je stupila na snagu 2008. godine, a za zemlje članice je pravno obavezujuća od trenutka ratifikacije. Konvencija se odnosi na fizička, mentalna, intelektualna i senzorna oštećenja, dugotrajne bolesti i stare osobe. Skupština Republike Srbije je Konvenciju i Opcioni protokol ratifikovala 2009. godine, te ovi dokumenti predstavljaju obavezujuću nacionalnu pravu regulativu, kako za pojedinca, tako i za državu.

Konvencija je doneta sa ciljem da se unapredi, zaštiti i osigura puno i jednako uživanje svih ljudskih prava i osnovnih sloboda svim osobama sa invaliditetom (u daljem tekstu: OSI) i unapredi poštovanje njihovog urođenog dostojanstva. Konvencijom su sveobuhvatno razrađena prava osoba sa invaliditetom, u različitim oblastima života. Njome se insistira na pravu na život i realizaciju prava OSI u zajednici, ali ona nije isključiva u odnosu na lica koja su smeštena u ustanove, već za većinu prava postavlja standarde koji treba da budu ispunjeni bez obzira na okruženje u kome korisnik živi i gde mu se pružaju usluge. Radi se, na primer, o pravu na ravnopravnost pred zakonom, pravu na uživanje svoje poslovne sposobnosti i pravu na ličnu slobodu i bezbednost (članovi 12 i 14 Konvencije) i, u vezi sa tim, pravo na odsustvo eksploatacije, zlostavljanja, nehumanog i nehatnog postupanja, pravo na samostalan život i uključivanje u zajednicu (članovi 16 i 19 Konvencije), slobodu od torture ili surovog,

* doktor medicinskog prava, viši naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu, Centar za pravna istraživanja, marta.sjenicic@gmail.com

nehumanog ili degradirajućeg tretmana ili kažnjavanje i od eksploatacije, nasilja i zloupotrebe (članovi 15 i 16 Konvencije), o pravu na uživanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda, bez diskriminacije zasnovane na invaliditetu (član 25 Konvencije), pravu na rad i zapošljavanje (član 27 Konvencije), pravu na odgovarajuće uslove života i socijalnu zaštitu (član 28 Konvencije). Svako od ovih prava OSI podrazumeva obavezu države da to obezbedi.

Član 12 se bavi **ravnopravnošću pred zakonom koju zasniva, pre svega, na poslovnoj sposobnosti**. U opus ovog prava, što istovremeno predstavlja i obavezu države, po **pa** da: pravo OSI da svuda budu priznate pred zakonom, isto kao i druga lica; pravo da ostvare svoju poslovnu sposobnost ravnopravno sa drugima u svim aspektima života; dostupnost pomoći koja im može biti potrebna u ostvarivanju njihove sposobnosti za donošenje odluka. (supported decision making – odlučivanje uz podršku). Država će preduzeti sve odgovarajuće i efikasne mere kako bi se osobama sa invaliditetom obezbedila prava jednaka sa drugim osobama i to u oblastima: da budu vlasnici imovine ili da je nasleđuju; da kontrolišu svoje finansije i da imaju ravnopravan pristup bankarskim kreditima, hipotekarnim zajmovima i drugim oblicima finansijskog kreditiranja; kao i da ne budu lišene svoje imovine nečijom samovoljom.

Član 14 Konvencije uređuje prava OSI i obavezu države **da obezbedi ličnu slobodu i bezbednost**. OSI ravnopravno sa drugima: (a) uživaju pravo na ličnu slobodu i bezbednost; (b) nisu lišena slobode protivzakonito ili nečijom samovoljom, svako lišavanje slobode treba da bude u skladu sa zakonom, a postojanje invaliditeta ni u kom slučaju ne može biti opravdanje za lišavanje slobode. U slučaju da osobe sa invaliditetom budu lišene slobode bilo kakvim postupkom, te osobe ravnopravno sa drugima imaju pravo na garancije u skladu s međunarodnim pravom koje se odnose na ljudska prava i da se s njima postupa u skladu s ciljevima i načelima ove Konvencije, uključujući obezbeđenje odgovarajućeg smeštaja.

Član 15 Konvencije uređuje pravo OSI i obavezu države **da obezbedi odsustvo zlostavljanja ili okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja**. Shodno tom članu, niko ne sme biti izložen zlostavljanju ili okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju, posebno ne sme biti podvrgnut medicinskim ili naučnim eksperimentima bez svoje saglasnosti. Države strane ugovornice će preduzeti sve efikasne zakonske, administrativne, sudske ili druge mere u cilju sprečavanja da OSI, ravnopravno sa drugima, budu izložene zlostavljanju ili svirepom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju.

Članom 16 Konvencije se uređuju pravo OSI i obavezu države **da obezbedi odsustvo eksploatacije, nasilja i zloupotrebe**. Država mora

preduzeti sve odgovarajuće mere u cilju sprečavanja svih oblika iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe obezbeđivanjem, između ostalog, odgovarajućih oblika pomoći i podrške, shodno polu i starosti, osobama sa invaliditetom i njihovim porodicama i starateljima, uključujući pružanjem informacija i obuku o tome kako izbeći, prepoznati i prijaviti slučajeve iskorišćavanja, nasilja i zloupotrebe. Postoji obaveza države da obezbedi da sve olakšice i programi namenjeni osobama sa invaliditetom budu efikasno praćeni od strane nezavisnih organa. Moraju se, takođe, preduzeti sve odgovarajuće mere u cilju unapređenja fizičkog, kognitivnog i psihološkog oporavka, rehabilitacije i socijalne reintegracije osoba sa invaliditetom koje postanu žrtve bilo kakvog iskorišćavanja, nasilja ili zloupotrebe, uključujući obezbeđivanjem usluga zaštite. Takav oporavak i reintegracija će se realizovati u okruženju koje podstiče zdravlje, blagostanje, samopoštovanje, dostojanstvo i samostalnost ličnosti vodeći računa o potrebama vezanim za pol i starost.

Član 19 Konvencije uređuje pravo OSI i obavezu države **da obezbedi realizaciju prava na samostalan život i uključenost u zajednicu**. Države moraju obezbediti jednako pravo svim osobama sa invaliditetom da žive u zajednici, te da imaju jednak izbor kao i drugi, i to kroz sledeće mogućnosti: (a) da imaju mogućnost izbora boravišta, kao i na to gde i sa kim će živeti, ravnopravno sa drugima, i da ne budu obavezne da žive u nekim konkretnim životnim uslovima; (b) da imaju pristup većem broju kućnih, rezidencijalnih i drugih usluga podrške od strane zajednice, uključujući ličnu pomoć koja im je potrebna za život i uključivanje u zajednicu, kao i sprečavanje izolacije ili izopštavanja iz zajednice; (c) da usluge i olakšice koje zajednica pruža stanovništvu u celini budu pod istim uslovima dostupne osobama sa invaliditetom i da zadovoljavaju njihove potrebe.

Konvencija članom 25 uređuje **obavezu država strana ugovornica da priznaju osobama sa invaliditetom pravo na ostvarivanje najvišeg mogućeg zdravstvenog standarda bez diskriminacije zasnovane na invaliditetu**. Države strane ugovornice su dužne da preduzmu sve odgovarajuće mere kako bi osobama sa invaliditetom omogućile pristup zdravstvenim uslugama, vodeći računa o polu, uključujući rehabilitaciju u vezi sa zdravljem. Države strane ugovornice posebno će: (a) obezbediti osobama sa invaliditetom isti izbor, kvalitet i standard besplatne ili pristupačne zdravstvene zaštite i programe koji se nude drugim licima, uključujući u oblasti polnog ili reproduktivnog zdravlja i javnih zdravstvenih programa namenjenih širokoj populaciji; (b) obezbediti one zdravstvene usluge koje su konkretno potrebne osobama sa invaliditetom zbog njihovog invaliditeta, uključujući rano otkrivanje i intervenciju, po potrebi, i usluge namenjene svođenju na najmanju meru i sprečavanju

daljeg invaliditeta, uključujući među decom i starijim osobama; (c) obezbediti ove zdravstvene usluge što je moguće bliže zajednicama gde ljudi žive, uključujući seoske sredine; (d) zatražiti od profesionalnih zdravstvenih radnika da obezbede isti kvalitet lečenja osobama sa invaliditetom kao i drugima, uključujući na osnovu slobodne i informisane saglasnosti, između ostalog, širenjem saznanja o ljudskim pravima, dostojanstvu, autonomiji i potrebama osoba sa invaliditetom putem obuke i usvajanjem etičkih standarda za javnu i privatnu zdravstvenu zaštitu; (e) zabraniti diskriminaciju prema osobama sa invaliditetom prilikom obezbeđenja zdravstvenog osiguranja i životnog osiguranja ukoliko je takvo osiguranje dozvoljeno nacionalnim zakonodavstvom, koje će se obezbediti na pravedan i razuman način; (f) sprečiti diskriminatorско uskraćivanje zdravstvene zaštite ili zdravstvenih usluga ili hrane ili tečnosti na osnovu invaliditeta. U oblasti zdravstvene zaštite, Konvencijom se insistira upravo na ojačavanju onih njenih aspekata koji su se pokazali i još uvek se pokazuju kao slaba tačka u pružanju zdravstvene zaštite OSI. Konvencija, odnosno Zakon o potvrđivanju Konvencije daje, dakle, usmerenje koje u svakodnevnoj praksi treba imati na umu i ka kojim treba ići u smislu realizacije ljudskih prava OSI.

Shodno članu 27 Konvencije, OSI moraju biti u mogućnosti **da ostvare pravo na rad ravnopravno sa drugima**, odnosno mogućnost sticanja sredstava za život radom koji je slobodno izabran ili prihvaćen na tržištu rada i u radnoj sredini koja je otvorena, uključiva i pristupačna za OSI.

Pravo OSI na **odgovarajući životni standard za njih i njihovu porodicu** (član 28 Konvencije), uključuje odgovarajuću ishranu, odeću i smeštaj, kao i stalno poboljšavanje uslova života. OSI imaju pravo na zaštitu od strane društva i na ostvarivanje ovog prava bez diskriminacije na osnovu invaliditeta. Država obezbeđuje da: (a) OSI imaju ravnopravan pristup uslugama, sredstvima i ostaloj pomoći za potrebe invalida; (b) OSI, posebno žene i devojke sa invaliditetom i starije OSI, imaju pristup programima socijalne zaštite i programima za smanjenje siromaštva; (c) OSI i njihove porodice koje žive u siromaštvu imaju pristup državnoj pomoći za pokrivanje troškova vezanih za invaliditet, uključujući odgovarajuću obuku, davanje saveta, finansijsku pomoć i privremenu tuđu negu; (d) OSI imaju pristup programima socijalnih stanova; (e) OSI imaju ravnopravan pristup penzionim pogodnostima i programima.

Analiza bilo kog od prava (pojedince), odnosno obaveza (države), izloženih u Konvenciji ukazuje na to da ona nisu striktno podeljena i da jedno zalazi u drugo, da realizacija jednog povlači za sobom ostvarivanje drugog. Ovo je i logično, s obzirom da niko nije korisnik samo zdravstvenih ili socijalnih usluga, titular prava na glasanje ili prava na samostalan život. U opštoj se populaciji ređe postavlja pitanje povezanosti i umreže-

nosti usluga i prava iz različitih sistema, s obzirom da su lica bez invaliditeta i potpuno poslovno sposobna obično u mogućnosti da sama dođu do prave informacije, te da, bez posebne podrške, realizuju svoja prava. Dešava se, međutim, i u ovoj, najvećoj grupaciji stanovništva, da je teško realizovati jedno pravo bez upućivanja iz drugog sistema, a mehanizam upućivanja nije ustanovljen, ili jeste, ali ne funkcioniše, ili se ostvaruje kroz neformalne kanale.

Osobe sa invaliditetom uključuju one koji imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili čulna oštećenja koja u interakciji sa raznim preprekama mogu ometati njihovo puno i efikasno učešće u društvu na jednakoj osnovi sa drugima. Država se mora postarati da na sveobuhvatan način kroz međusektorsko pozvezivanje i rad omogući realizaciju ovih prava OSI bez prepreka i teškoća. Država se ovde oslikava kroz izvršnu vlast – ministarstva i institucije sistema u nadležnoj sferi života. U tom smislu, potrebno je uspostaviti sinhronizovano delovanje gorenavedenih subjekata u specifičnoj sferi (zdravstvo, socijalno zbrinjavanje, zapošljavanje, obrazovanje, pravosuđe), kao i harmonizovanje aktivnosti između različitih sfera.

Ključne reči: osobe sa invaliditetom, psihosocijalne i intelektualne poteškoće, konvencija, prava, implementacija